

SÜTŐ ANDRÁS

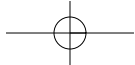
Töredék 1956-ról

 z 1956-os magyar forradalom szellemi előzményei között első helyen a magyar írók kritikus, zsurnalisztikai hadjáratát kell említenuk. Élvonalbeli írástudók bírálták élesen a dogmatizmust a szellemi életben, a szektáriánus baloldali túlzásokat a társadalmi életben, az antihumánus politikai gyakorlatot a paraszti életben.

E három jelenség okozott fokozódó elégedetlenséget, panaszáradatot Romániában is. Személyes tapasztalatom volt erről már 1953-ban. A *Falvak Népe* című hetilap főszerkesztőjeként lázongó keserőséggel olvastam az újsághoz küldött falusi levelezők gyűlölködő tudósításait az úgynevezett kulákok garázdálkodásairól, fejükre törvényt, népítéletet, börtönt követelve. Mikor meggyőződtem arról, hogy ezek a levelezők ártatlan embereket juttatnak némelykor halálos veszedelembé: minden más irányú politikai gengszterizmust is figyelembe véve, lemondtam a főszerkesztői megbízatásról, melyet 1949-ben a Magyar Népi Szövetség elnökségének fölkérésére fogadtam el. 1954-ben Marosvásárhelyre költöztem. Hajdú Győző hívására az *Igaz Szó* irodalmi folyóirat munkatársa lettem. E pályamódosításról és okairól *Balkáni gerle* című könyvemben olvasható bővebb emlékirat.

Érthető, hogy irodalmi gondjaim közt a parasztság élete, helyzete volt számomra a legfontosabb. 1955-ben közöltem az *Igaz Szóban Félrejáró Salamon* című kisregényemet. Kritikai hangvétele miatt nagy visszhangot keltett. Rosszallást is a tartományi pártbizottság köreiben. 1956-ban a kisregénynél drámaibb fogantatású novellát próbáltam közölni arról, hogy a „nép fiainak ingyenes tanulása” mögött a beszolgáltatási kötelezettségekkel megnyomorított szülők szenvedése, börtönélete sötétlik (*Szárnyas szeptember; Kék álbalál* című novelláskötetemben, 1997). Csakhogy novellámra akkor lecsapott a cenzor. Csak 1986-ban közölhettem Budapesten. Az 56-os év súlyos konfliktusai felé haladva 1955-ben olyan cikkeim jelentek meg, amelyekkel helyi és bukaresti pártkörök haragját vontam a fejemre. Elvakult, internacionalista doktriner írókkal is szembekerültem. Erről *Évek – hazajáró lelkek* című 1980-ban megjelent könyvemben szóltam bővebben. Az utolsó munkám volt ez, mely itthon még megjelenhetett. A kényszerű szünet tíz évig tartott. Ez idő alatt minden könyvemet Magyarországon jelentettem meg. Minden új színdarabomat is ott adták elő. (*A Szuzai menyegző* című drámám 1981-ben jelent meg ugyan Bukarestben, ám arra a cenzor egy évvel korábban adott játsszási engedélyt.)

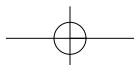
1956 tavaszán, nyarán fokozódtak a szellemi csatározások is. Magam is jó néhány vitacikket írtam azzal a meggyőződéssel, hogy a magyarországi kartársak példájára ki kell küzdenünk az igazmondás jogát, segítenünk kell a megújulást mind

a társadalmi, mind a szűkebb értelemben vett irodalmi életben is. Akkor derült ki, hogy a változástól rettegő hatalom irodalmár szolgálai, a pártosság hivatalnokai a szelíd kritikát is súlyos tévelygésnek, pártellenességnek nyilvánítják. Így kerültem szembe azokkal, akikkel később, az októberi-novemberi magyarországi események idején is súlyos konfliktusba keveredtem. *Jónás* című satirikus hangvételű írásomban az akkori idők pártaktivistáit és a fanatizálódott írók, szerkesztők torzult arcukat igyekeztem megrajzolni. Társadalmi-kritikai mondandóimat azzal vetették el, hogy a valóságtól elszakadott, nyavalygó értelmiségiként csak kívülről és felületesen látom a valóságot, míg ők ellenkezőleg... stb. Ezért mondhattam róluk, hogy belülről látják a problémát, mint Jónás a cethalat. Akit érdekel, hogy mit raktam még rájuk, olvassa el írásomat az említett könyvben. 1956 nyarán a kolozsvári *Utunkban* jelent meg. Ugyanott közöltem „álmódosításaim” is az új Korunkról meg arról, hogy minden hatalmi tényezőnek ismernie kellene a valót, hiszen akik a saját hónuk alá dugott hőmérőn mérik a nép hangulatát, voluntarizmusnál egyebet nem „mutatnak föl”. Csetepaté keletkezett abból is, hogy valaki az *Előre* című napilapban Gálfalvi Zsoltot, Kiss Jenőt, Szász Jánost és Fodor Sándort róttta meg s nyilvánította negativistának, és főleg ártalmasnak, ui. párt- és állami aktivistákat mertek kritikailag ábrázolni. Kollégáimat védelmezve azt írtam a szerzőről, hogy minden kritikai vélekedést számonkérő „marxizmusát úgy lóbálja, mint vak a lámpást. Nem azért, hogy ő lásson, hanem, hogy mások lássák őt, és le ne verjék a lábáról.”

Kovács György, akinek tehetségét Tamási Áron is becsülte, a pártosság féltésében valósággal paranoiás cenzori hangon bélyegezte meg Földes Lászlót, Gálfalvi Zsoltot, Huszár Sándort és Balogh Edgárt, mondván: a dogmatizmus, idillizmus és nemzeti kultúránkat csonkító szándékok ellen közzétett szövegeik olyan gyomok, melyeket irtani kell. Kénytelen voltam szembeszállni vele *Gyomirtás és abszolút hangmagasság* című vitacikkemmel. Kovács Györgyöt atyai barátomként tiszteltem, amit azonban nem terjeszthettem ki irodalompolitikai nézeteire is. Bántásként hatott persze az ellenvéleményem. „Azt hiszem – írtam –, senki sem sajátíthatja ki magának azt a jogot, hogy az abszolút hangmagasság mérőjeként diktáljon rezgés-számot az irodalom eszmei felhangolásához... Arra sincs szüksége ennek az irodalomnak, hogy bármelyikünk is az elvszerűség professzionistájaként oktassa ki az amatőröket... stb.”

Ezt az írásomat már nem volt hajlandó közölni egyetlen magyar lap sem. Ez is csak 1980-ban jelent meg – s említett – könyvben olvasható. Írói körökben azért '56-ban is ismertté vált, indulatokat keltett, s októberi vitáinkban is a fejemre olvasták. Ugyanúgy, mint a korszak idillikus, demagóg, valóságghamisító riportereiről írott véleményemet is (Szilágyi András riportkönyvének margójára, *Igaz Szó*, 1955). *Egy versolvasó megjegyzései* című szemleovatomban 1956 elején ifjú költők verseit bírálva-méltatva kértem számon rajtuk – inkább szociográfiai, mint esztétikai szigorral – a népelet ábrázolását. *Mélyebb lélegzetet, Sándor!* – üzentem Kányádinak a kollektív gazdaságokba hajtott parasztlak életét éneklő verseit olvasva. Nem tudom, akkoron gondoltam-e arra, hogy miként jómagam, azonképpen más

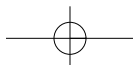

is csak saját bőrén tapasztalhatja: hol, mikor, miért szükséges a mélyebb lélegzet. Vagy mikor észleli, hogy a korszellem és kritikusi követelmény hatására zsákutcába téved. S mivel a *Félrejáró Salamon* tragikomikus történetének megírásával úgy véltem: én már túl vagyok a mesterségesen élezett osztályharc ábrázolásán, mivel Székely János *Gátépítők* címmel elképesztően kiagyalt, kulákokat leleplező rémhistoriát írt meg elbeszélő költeményként, hát úgy gondoltam, megosztom vele és olvasóinkkal pamfletszerű hüledezésemet. Székely János akkor még Kolozsvárt lakott, így véleményéről nem értesülhettem, marosvásárhelyi pártkörökben azonban a propagandatitkár a februárban megjelent írást mint az osztályharcot ellenző, kriticiista tévelygést 56 októberében is fölemlegette. Példaként, azaz pártos írói megnyilatkozásként egy a *Jónás* című cikkemre válaszként megjelent *Jeremiás* című pamfletecskét hozott föl, mondván: jó lenne fölhagynom a kispolgári nyavalygással, Jeremiás-féle siralmakkal. Harcolni kell, nem panaszkodni!

Ilyen „irodalmi hangulatban” trombitálták össze 1956 októberében a marosvásárhelyi írókat, köztük az *Igaz Szó* szerkesztőit. A pártközpont megbízottjaként Fazekas János KB-titkár, a Magyar Autonóm Tartomány pártbizottságának első titkáráként Csupor Lajos, a Tartományi Néptanács elnökségének képviselőjében Bugyi Pál vett részt a tanácskozáson. A magyarországi eseményekről – akkor még így fogalmaztak – Fazekas János tartott rövid tájékoztatót, majd Csupor Lajos fejtegette, hogy Magyarországon veszélybe került a népi demokrácia, a szocializmus, de Romániában ez nem történhet meg stb. Fazekas János a huszonvalahány meghívott véleményét, állásfoglalását kérte. Látván, hogy senki nem jelentkezik szólásra, korábban elmondott beszédét azzal egészítette ki, hogy legfőbb feladatának tartja a nyugalom biztosítását Marosvásárhelyt és az egész tartományban. Akik a budapesti írók, újságírók hatására „elveszítenék a fejüket”, azokkal meggyőző vitát kell kezdeni, higgadt eszmecserét folytatni. Ő maga a párt vezetőségétől kapott feladatát a politikai vita és meggyőzés útján, nem pedig letartóztatással akarja teljesíteni. Ehhez tartotta magát akkor is, mikor november elseje-másodika táján az én letartóztatásomat rendelték el Bukarestből. Erről *Szemet szóért* című könyvemben írtam, Fazekas Jánosnak több alkalommal is elhangzott nyilatkozatai alapján (*1956 októberi éjszakáinak aknamezején*).

Meg kell itt jegyezni, hogy az időben minden tartományban a Román Munkáspárt Központi Vezetőségének egy-egy teljhatalommal fölruházott megbízottja őrkdött a társadalmi rend és nyugalom felett, fojtott el már csírájában minden lázadó kísérletet. Ismeretes, hogy Kolozsvárott, Nagyváradon, Szatmáron, Temesvárott stb. sokakat tartóztattak le, kínoztak meg már '56 őszén is. Fazekas Jánosnak köszönhetőleg Marosvásárhelyt azokban a hetekben éles, indulatos viták – főleg értelmiségi körökben – zajlottak ugyan, de senkit nem tartóztattak le, holott radikálisabb belügyi tisztek ezt gyakran követelték.

Követelték – estemben is. Nem azért persze, mert forradalmi helyzet híján forradalmi súlyú kezdeménnyel, mártíromságot is vállaló, rendszerváltó vakmerőséggel rontottam volna fejlet a falnak. Máig tartó vita Erdélyben, hogy a magyarországi forradalom példájára lehetséges lett volna itt is felkelést indítani a diktatú-

ra ellen. Akik az ellenkezőjét vallják, joggal és tárgyilagosan hangoztatták '56-ban is, hogy a forradalmak nem álomból, hanem objektíve adott társadalmi körülmények szerint lobbantak föl. Ezek az adottságok és objektív körülmények Romániában távolról sem voltak hasonlatosak a magyarországi állapotokhoz.

Említett összefüggésünknél fölfejtve két fontos gondolat alapján szálltam vitába a hivatalos tájékoztatással. Egyrészt elmondtam, hogy a magyarországi felkelés a Rákosi-vezette pártpolitika, a parasztság ellen elkövetett súlyos bűnök következménye. Másrészt hangsúlyoztam, hogy miként az orvos nem lehet bűnös a betegség megállapításáért, azonképpen nem ellenséges értelmiségiek azok sem, akik megírták az igazat a magyar társadalomban dúló törvénytelenégekről. Rövid vita után alig elkezdett tanácskozásunk vezetői a gyakorlati feladatra tértek át. Nyilatkozatot fogalmazó bizottságot alakítottak, melynek én is tagja lettem báró Kemény Jánossal együtt. Elképzelhető, miként érezte magát Kemény János, hallván valamelyik felszólalótól, hogy a magyar felkelés aljanépével fölbukkantak a kisajátított grófok, bárók is, hiéna módra szaglászva stb. A *Helikon* gazdája, nagy mecénása akkor éppen emberibb körülmények között élhetett a Színművészeti Főiskola könyvtárosaként. Segítő lelkek jóvoltából már nem kellett mészégető munkásként robotolnia. Érthető, hogy a fennálló romániai viszonyokat nem bírálva, csöndesen, szerényen hallgatott, majd – hogy véleményét kérték – elítélt mindenfajta erőszakot, embertelenséget, megvallván mindenkori hűségét a nép ügye iránt. Akkor még nem gondoltam, hogy másfél év múltán a *Művészet* című újonnan indított havilapunkhoz hívom meg őt belső munkatársnak.

Amint már megírtam, az RMP-hez címzett levél fogalmazásának már a legelején vitába keveredtem a bizottság tagjaival. Ragaszkodtam ahhoz a kezdő mondat-hoz és konkrét indoklásához is, hogy a budapesti felkelés a magyar népet éveken át sújtó törvénytelenések, a mesterségesen élezett osztályharc következménye. Szándékomat nem sikerült érvényesítenem, a vita és a munka elhúzódott, másnapra halasztottuk, ám akkor sem született megegyezés. Ekkor egyesek már ahhoz is ragaszkodtak, hogy felkelés helyett ellenforradalmat kell mondani. Én ezt abszurdnak tartottam.

Szalay Lajos műve